डावे

(एकांकिका)

-- चं. प्र. देशपांडे

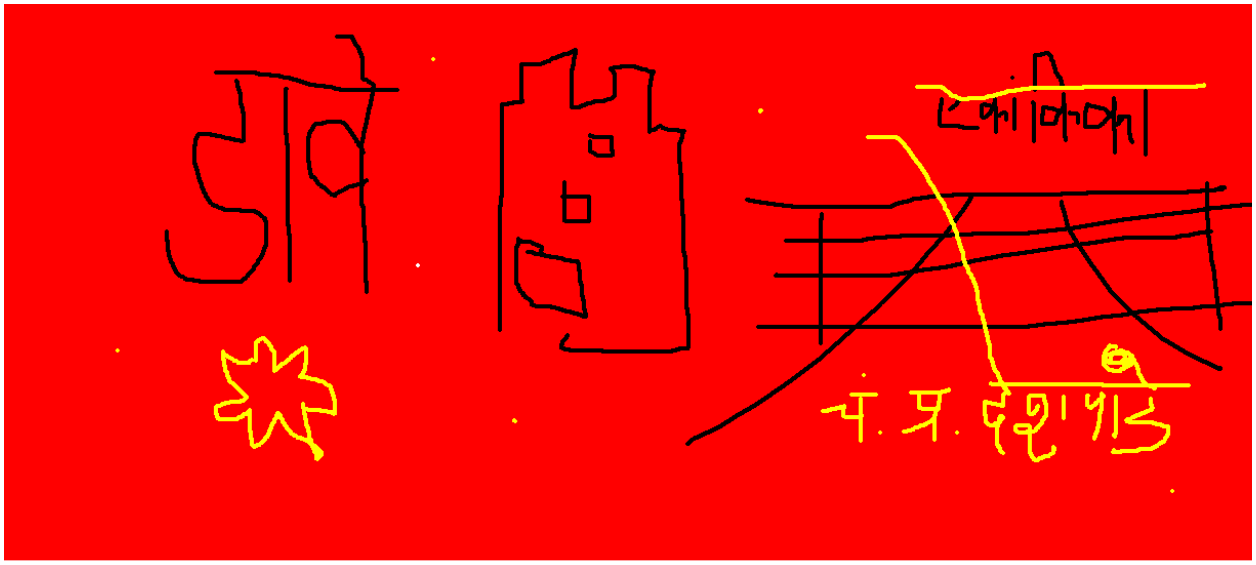

डावे

-- चं. प्र. देशपांडे.

(एक नीटनेटके घर. समोर भिंतीवर एखादे अतिवास्तववादी चित्र. फोन, पुरेसे फर्निचर.
दारावरची बेल वाजते. काही क्षणांनी स्मिता -- सुमारे सत्तर -- येते. दार उघडते. भास्कर आत येतो. हा सुमारे पंच्याहत्तरचा.)

स्मिता : ये, बस ; हे असं असं होणार असं वाटलंच होतं मला !

भास्कर: (बसत--) ' असं असं ' म्हणजे ?

स्मिता : हेच की तू संध्याकाळी सुमारे पाच वाजता येणार असं ! त्याआधी साडेचारला तुझा फोन येणार असंही!

भास्कर : पण काल फोन केला तेव्हा -- दिवस नव्हता ठरलेला ! --

स्मिता : तेही आजच -- हेही वाटलं होतं ! साडेचारला तू फोन करणार की आजच येतोय म्हणून -- घर आणि मी यांना नीटनेटकं व्हायला तू अर्धा तास देणार आणि मग पाच वाजता दारावरची बेल वाजणार !

भास्कर : पण मी तर म्हणालो होतो की चारपाच दिवस माझा इकडे मुक्काम असणार आहे , त्यात कधीतरी येऊन जाईन !

स्मिता : भास्कर, तू जर आजच येणार आहेस हे सांगितलं असतंस तर हेमंत थांबला असता घरी !

भास्कर : अच्छा, म्हणजे त्यानं थांबू नये म्हणून ! बरं, पण मग साडेचारलाच का फोन ?

स्मिता : सरळ आहे ! एकूण आमच्या तब्येती कशा आहेत हे तू जाता जाता विचारलं होतंस आणि चांगल्या आहेत हे तुला कळलं होतं !

भास्कर : बरं, मग ?

स्मिता : तब्येती चांगल्या आहेत याचा अर्थच हेमंत घरातून चारला बाहेर पडणार आणि पत्ते खेळून संध्याकाळी साडेसातला परत येणार हे निश्चित होतं ! गेल्या कित्येक वर्षांचा परिपाठच आहे तो त्याचा !

भास्कर : आयला, कमाल आहे हं स्मिता । वयामुळं तुझ्या मेंदूचा तल्लखपणा कणभरही कमी झालेला नाही !

स्मिता : माझ्याशी एकटीशी थोडा वेळ तरी बोलता येणं गरजेचंच आहे तुला !

भास्कर : आता नाही कशाला म्हणू, खरंच आहे ते ! पण हे सगळं बोलण्यापेक्षा नुसतं समजून राहता आलं असतं तुला !

स्मिता : अशा काही गोष्टी बोलण्यातच मजा असते !

भास्कर : याही वयात ?

स्मिता : मेंदू चालतोय, मनात काही घडतंय -- कळतंय तोपर्यंत !

भास्कर : बरं ठीक आहे, बरीच वर्षं भेट झाली नसली तरी मधला काळ सगळा वितळून गेला ! आणि तुझ्यामाझ्यात लपवाछपवी कसली ? मोकळंच झालं सगळं वातावरण !

स्मिता : आवश्यकच होतं ना असं होणं !

भास्कर : बरं, स्मिता, हेमंत इतकी वर्षं पत्ते खेळतोय, काय सारांश काय आहे -- जिंकतोय की घालवतोय पैसे ?

स्मिता : एकूणात जिंकतोयच ! फार फायदा नाही पण तोटा मुळीच नाही !

भास्कर : डाव्या विचारसरणीत बसतं हे ? खाजगी मालमत्तेलाच नाकारायचं म्हटल्यावर ? बिनश्रमांच्या पैशाची हाव ?

स्मिता : या प्रश्नावर पूर्वीही खूप चर्चा झालेली आहे ! ते जाऊं दे ! तुझी काय हालहवाल ?

भास्कर : आमचा घटस्फोट झाल्याचं मी कळवलं होतंच !

स्मिता : तुझ्या एकसष्टीनंतर झाला !

भास्कर : हो, मेधा तशी समजूतदार होती -- मुलांची लग्नं झाल्यावर घेऊ म्हणाली घटस्फोट ! त्यांचं स्मूथ सगळं व्हावं म्हणून हा तिचाच शहाणपणा ! मलाही पटणारा ! अर्थातच ! काय फरक पडणार होता ! आम्हाला एकमेकांपासून सुटायचं होतं ! ते ताबडतोब व्हायला हवं असं काही नव्हतं !

स्मिता : हं ! आणि मुलं ?

भास्कर : मुलं तिच्या बाजूचीच होती ! राकेश आणि माधुरी ! काही गरज पडली तर कळवा म्हणाली ! झालं ! गेल्या काही वर्षांत भेट, फोन काही नाही !

स्मिता : इतका तिटकारा निर्माण करू शकलास तू !

भास्कर : त्यासाठी मी कोणतेही प्रयत्न केले नाहीत !

स्मिता : (काही क्षणांनी--) आता ही सगळी तुझी प्रक्रिया कशी घडत गेली हे बोलण्यात, मला वाटतं, वेळ नको घालवायला ! तू कसा निरपराध आहेस हे समजून घ्यायची मला गरज नाही । मी ते गृहीत धरायला तयार आहे !

भास्कर : नाहीतरी कुणाची बाजू घ्यायची हे आधीच ठरलेलंच असतं !

स्मिता : म्हणूनच !

भास्कर : (काही क्षणांनी --) तुला जुगाराची एक गंमत सांगतो ! आमच्या बँकेतला एक युनियन पुढारी आणि दुसऱ्या बँकेतला एक युनियन पुढारी ! दोघंही अर्थातच डाव्या विचारसरणीचे ! पण दोघांनाही रेस, दारू आणि सिगरेट -- ही व्यसनं ! माहीत असलेली ! दोघंही आपापल्या बँकेत टेरर होते ! आमच्या बँकेतला पुढारी तर कर्मचाऱ्यांच्या बदल्या वगैरे हव्या तशा करून देण्यासाठी त्यांच्याकडून लाच घ्यायचा ! तेही पैसे पुरले नाहीत म्हणून नंतर त्यानं फ्रॉडही केला ! त्या दुसऱ्यानं हाऊसिंग लोनसह अनेक कर्जांचे गैरवापर केले ! कॅशशॉर्टेजमध्येही सापडला ! शेवटी दोघंही वेगवेगळया वेळी डिसमिस झाले ! अशी संधी मॅनेजमेंट का सोडेल ! ?

स्मिता : याचा अर्थ काय ? डावी विचारसरणी म्हणजे, क्रांतीची शक्यता आली तर आपण तिकडे पाठिंबा देऊ पण तसं काही घडत नसेल तर आहे तसे वागू ! खाजगी मालमत्ता नसावी -- किंवा उत्पादनाची साधनं खाजगी नसावीत असं आपल्याला पटत असलं तरी उपयोग काय ? आहे या परिस्थितीत काय करायचं ? हेमंतचं पार्टनरशिपमध्ये युनिट होतं -- परदेशातही ते बॉयलर दुरुस्तीची वगैरे कंत्राटं घ्यायचे -- त्यातही बऱ्यापैकी पैसे मिळायचे ! झालीच मालमत्ता ! पक्षकार्यालाही तो मधनं मधनं देणग्या द्यायचा !

भास्कर : बरेच असतील आपल्यासारखे ! हे एक व्द्वंव्दच राहिलं आपल्या आयुष्यात ! विचारसरणी आणि वागणं ! ही एक वेगळीच भौतिक व्द्वंव्दात्मकता म्हणायची !

स्मिता : अशी स्वत:ची चेष्टाही करावी कधीकधी !

भास्कर : आपली इच्छा होती, पाठिंबाही होता पण घडलं नाही तसं काही ! जागतिक स्तरावरही पीछेहाटच झाली ! तरीही विचारसरणी सोडलेली नाही आपण !

स्मिता : आपापल्या विचारसरण्या घेऊनच जातात सगळे विद्युतदाहिनीत !

भास्कर : म्हणून काय जिवंत असतानाही विचारसरणी निरर्थक असते ? जिवंत असताना एकूणच माणसाचं आयुष्य सुधारावं असं वाटू नये ?

स्मिता : तरी किती झाली असेल मालमत्ता ?

भास्कर : बँकेच्या कृपेनं हौसिंग लोन घेऊन, प्लॉट घेऊन बऱ्याच वर्षापूर्वी बंगला बांधला होता आणि जमेल तसतसं मजला वाढवणं वगैरेही केलं होतं -- त्याचीच किंमत आज सुमारे पन्नास लाखांपर्यंत आहे ! शिवाय इतर काही शेअर्स, डिपॉझिटस् वगैरे मिळून सत्तरपर्यंत धरून चाल ! काही शेअर्सनीही चांगलाच हात दिला आहे !

स्मिता : मग घटस्फोटाएवढं काय झालं ?

भास्कर : दोघांनाही वाटलं -- बास झाला एवढा सहवास ! आता कंटाळा आला !

स्मिता : तरीही मुलं आईच्या बाजूची झाली !

भास्कर : म्हटलं तर माझं दारूचं व्यसन आणि सेक्सबाबतचा माझा हावरटपणा ! बाहेरही ! (शांतता.)

स्मिता : तीही डाव्या विचारसरणीचीच होती, त्यामुळं घटस्फोट तरी छान, शांततेत झाला !

भास्कर : परस्पर संमतीनं !

स्मिता : कसा वाटतोय एकटेपणा ?

भास्कर : वाचणं, विचार करणं, लिहिणं !

स्मिता : नाट्यपरीक्षणं वगैरे आहेत ना चालू ? हेमंत नाही लिहीत आता कुठं ! एके काळी तुम्ही दोघंही बऱ्यापैकी नाट्यसमीक्षक होता ! उपजीविकेसाठी दुसरं काही करणं आवश्यकच होतं तुम्हाला दोघांनाही पण त्या दुसऱ्या काहीनंच हेमंतचा कब्जा घेतला आणि त्याचं लेखन बंद पडलं !

भास्कर : आता समीक्षणं नाही लिहीत पण नाट्यविषयक असं लिहितो मधून मधून ! ते जाऊं दे ! मुलं काय

म्हणतायत ?

स्मिता : मी बघतच होते की या विषयावर कशी आणतोयस तू गाडी ! मुलं ! विशेषत: धाकटा ! तुझा !

भास्कर : अगं, तसं नाही --

स्मिता : थोरला अमेरिकेत आहे आणि धाकटा बंगलोरला ! दोघंही संगणकवाले ! दोघांचीही लग्नं झाल्याचं --

भास्कर : मला माहीत आहे ते !

स्मिता : खूप वर्षांनी भेटलं की काय माहीत असेल, काय माहीत नसेल याचा गोंधळ होतो ! तसे आपले नियमीत संपर्कही राहिले नाहीत !

भास्कर : मी नागपूर, तुम्ही पुणे -- दोघांचंही जाणंयेणंच झालं नाही ! असो. तर धाकटा !

स्मिता : थोरला विश्वास आणि धाकटा विनय ! तुझा ! तुझी छापही वाटतेय चेहऱ्यावर !

भास्कर : पगारबिगार दणकून असेल ? बायको काय करते ?

स्मिता : पगार पंचवीसपर्यंत आहे. बायकोही नोकरी करते. तिचा पंधरापर्यंत.

भास्कर : छान आहे ! आम्ही रिटायर होतानाही जिथे पोचू शकलो नाही तिथे ही पिढी सुरुवातीच्या दोनतीन वर्षांतच पोचतेय !

स्मिता : ही क्रांती मात्र झाली !

भास्कर : (क्षणभराने --) रशियन क्रांतीनंतर त्यांनी अंमलात आणलेल्या तत्त्वज्ञानाबद्दल खूप बोलायचो आपण तरुणपणी !

स्मिता : विशेषत: त्यांचे स्त्रीपुरुष संबंधांतले प्रयोग !

भास्कर : स्त्रियांना -- धुणी, भांडी, स्वैपाक, मुलांचं संगोपन आणि मुख्य म्हणजे आर्थिक अवलंबित्व -- यांतून मोकळं केल्याशिवाय समानता प्रस्थापित होणंच शक्य नाही -- हे त्यांचं म्हणणं आजही खरं आहे ! ते नुसतं म्हणून थांबले नाहीत ! जगातला अत्यंत धाडसी असा प्रयोग त्यांनी प्रत्यक्ष अंमलात आणून पाहिला ! एकत्र राहणाऱ्या स्त्रीपुरुषांनी आपण लग्नाचे आहोत -- हा व्यभिचार नाही -- असं मानलं म्हणजे पुरे -- लग्न नोंदवायची गरज नाही -- नुसत्या एकाच्या इच्छेनंही घटस्फोट ! मुलं सगळी राष्ट्राची संपत्ती म्हणून राष्ट्राला अर्पण करायची -- देश त्यांना सांभाळणार -- त्यांची काळजी घेणार ! आणि धुण्यासाठी असंख्य लाँड्र्या आणि जेवणासाठी सरकारी खानावळी ! घरी ही काही कटकटच ठेवायची नाही ! -- केवढा प्रचंड प्रयोग होता हा !

स्मिता : पण फेल गेला ! अपेक्षेसारखा जनतेचा सहभाग याला मिळाला नाही -- जो मिळाला तो विपर्यस्त पध्दतीनं मिळाला ! त्याला स्वैराचाराचंच रूप आलं ! हंगामाच्या वेळी मनुष्यबळ लागतं तेव्हा लग्नं करायची आणि हंगामाची कामं झाली की घटस्फोट घेऊन बायकांना हाकलून द्यायचं -- असं झालं ! लाँड्र्या, खानावळींची कामंही निकृष्ट होती आणि शासनाकडून होणारं मुलांचं संगोपनही वाईटच होतं ! एकूणात स्त्रियांसाठी

आणलेल्या योजनेनं स्त्रियाच भरडल्या गेल्या ! शेवटी पुन्हा गाडी मूळ पदावर आणावी लागली ! लग्नं रजिस्टर करणं -- घटस्फोटासाठी कायदे वगैरे !

भास्कर : विचार आदर्श होते, पण कुठलेही आदर्श हे माणसाच्या मनामार्फतच अंमलात येणार असतात हे विसरलं गेलं !

स्मिता : मग आपलं काय झालं म्हणायचं ?

भास्कर : आपण मोकळया विचारांचेच होतो ! हेमंतलाही हे सगळं पटत होतं ! इथल्या परिस्थितीची बंधनं नसती तर आपलं जगणं वेगळं झालं असतं !

स्मिता : त्यामुळं, अपराधी भावनेशिवाय आपले संबंध झाले पण इथल्या परिस्थितीमुळं आपण ते हेमंतपुढं बोललो नाही ! गुप्त ठेवावं लागलं म्हणजे व्यभिचारच झाला म्हणायचा तो ! मग अपराधी भावनेशिवाय तरी कसं म्हणावं ?

भास्कर : हेमंत इथं नसताना मी चार दिवस इथं राहिलो होतो तेव्हा एकाच मुक्कामात घडलं हे ! वारंवार नाही !

स्मिता : तेच ते !

भास्कर : मला वाटतं, आपण बोलू या हे आता -- सांगू या त्याला -- आता काय फरक पडणार आहे !

स्मिता : तसा फरक पडेल न पडेल पण एवढी वर्षं आपण हे त्याच्यापासून लपवलं याचं दु:ख होऊ शकेल त्याला ! आणि आता गरज काय आहे त्याची ?

भास्कर : गरज आहे !

स्मिता : कसली गरज ?

भास्कर : गेले काही दिवस माझ्या डोक्यात एक विचार घोळतोय -- तेच तेच मनात येतंय --

स्मिता : काय ?

भास्कर : मृत्यूपत्रानं माझी सगळी प्रॉपर्टी विनयच्या नावानं करावी -- ती दोन पोरं आता मी माझी समजतच नाही --

स्मिता : करून टाक मग --

भास्कर : तसं नाही -- तू म्हणतेयस हे एक ठीक आहे -- मलाही पटतंय -- पण खरंच तो माझा आहे का हा प्रश्न जरा --

स्मिता : यात हेमंतचा काय उपयोग ?

भास्कर : नाही, मला जरा वेगळंच सुचवायचं आहे -- म्हणजे ती गोष्ट आपल्या तिघांच्या संमतीनंच व्हायला हवी -- एक तर आपण पुरोगामी विचारांचे आहोत आणि मुख्य म्हणजे आता वयंही बरीच झालीयत -- आपली --

स्मिता : बरं, मग ?

भास्कर : माझ्या मनात आहे की डीएनए तपासणी करून खात्री करून घ्यावी -- म्हणजे माझा हा प्रॉब्लेम खरोखर समाधानानं सुटेल --

स्मिता : म्हणजे तुझा नसला तर कशाला त्याला द्यायची मालमत्ता -- असं ?

भास्कर : एवढी मोठी गोष्ट अंदाजानं कशाला नं ? (शांतता.)

स्मिता : नाव तेच राहू द्यायचं का बदलायचं ?

भास्कर : नावाचं काही नाही ! तेच राहू दे !

स्मिता : आपली वयं झालीयत हे ठीक आहे पण विनय आणि त्याची बायको तरुण आहेत -- त्यांनाही कळू द्यायचं ?

भास्कर : एकदा आपली तिघांची तत्त्वत: सहमती झाली म्हणजे मग अंमलात कसं आणायचं ते ठरवता येईल -- तो काही एवढा मोठा प्रॉब्लेम नाही --

स्मिता : सगळा विचार करूनच आलायस म्हणजे तू --

भास्कर : हं, तसंच समज --

स्मिता : तू तुझा प्रॉब्लेम इतक्या पर्सनल लेव्हलला आणावा आणि दुसऱ्यांनी मात्र पुरोगामी आणि ओपन राहावं !

भास्कर : शक्य तर -- मी सक्ती थोडीच करू शकणार आहे ?

स्मिता : मला नाही वाटत की हे बोललं गेलं तर होणाऱ्या कोणत्याच परिणामांची खात्री देता येईल -- अनपेक्षित काही घडलं तर ? हेमंतला धक्का सहन नाही झाला तर ?

भास्कर : आपण या विषयावर पूर्वी इतक्या चर्चा केलेल्या आहेत आणि परंपरेतून आपले विचार इतके सोडवून घेतलेले आहेत की त्याला धक्का बसेल असं मला वाटत नाही --

स्मिता : तुझ्या मनाप्रमाणे होण्यासाठी हे गृहीत धरू इच्छितोयस तू -- आणि तुला खात्री करून कशाला हवीय ? मी म्हणतेय ते खरं आहे असं गृहीत धर आणि घे निर्णय !

भास्कर : तो होतोय खरा माझा प्रॉब्लेम -- खात्री पटावी असं वाटतच राहतंय --

स्मिता : नाही तरी काय होणार आहे तुझ्या प्रॉपर्टीचं ? खात्री न पटता देऊन टाक विनयला ! चर्चाच नको !

भास्कर : ती दोन मुलं गेली तरी माझा आणखी एक मुलगा आहेच असं मानसिक समाधानही हवंय मला -- माझ्या मुलानंच माझ्या संपत्तीचा वारस व्हायची ही संधी आहे --

स्मिता : घे ना संधी -- पण मनातल्या परंपरेचा क्षुद्रपणा सोड -- तुझ्या क्षुद्रपणासाठी बाकीच्यांनी उदार व्हावं अशी अपेक्षा करतोयस तू --

भास्कर : आहे खरं असं --सक्ती नाही --जमलं तर तुम्ही एवढं करू शकाल माझ्यासाठी --कुणाला कळणारही नाही --

स्मिता : विनयलाही ?

भास्कर : तसंही जमवता येईल !

स्मिता : साडेचारला फोन आणि पाचला येणं ! योग्यच होतं रे बाबा तुझं ! (उठून आत जात --) बस -- आलेच ! (काही क्षणांनी ती पाणी आणते, देते.) बस -- चहा टाकते --

भास्कर : अगं, एवढी काही गरज नाही लगेच चहाची --

स्मिता : बस, आलेच दोन मिनिटांत -- (जाते. भास्कर बसलेला. क्षणभराने उठतो. टेबलावर असलेली पुस्तके चाळून पाहतो. ' क्रांतीकडे प्रवास ' हे एका पुस्तकाचे नाव मोठ्याने वाचतो. जरा चाळून पुन्हा जागेवर येऊन बसतो. स्मिता चहाची कपबशी घेऊन येते.) -- हं-- चहा घे -- मी चहा बंदच केलेला आहे -- तू घे -- (तो कपबशी हातात घेतो.)

भास्कर : हे बघ, समज, रशियात त्यावेळी जे विचार होते आणि जे वातावरण होतं तेच इथेही असतं--अं-- आपल्याला पटतच होतं नं ते सगळं -- तर या सगळयाचा अर्थ थोडक्यात काय झाला असता ? तो दौऱ्यावर गेलेला असताना तू त्याच्याशी घटस्फोट घेतला होतास, माझ्याशी लग्न केलं होतंस, चार दिवसांनी तू माझ्याशी घटस्फोट घेतलास आणि तुला पुन्हा त्याच्याशीच लग्न करायचं होतं ! -- आणि पुन्हा त्याच्याशीच लग्न करायचं होतं तर हे मधलं कशाला सांगत बसा -- असा तू विचार केलास ! -- ठीक आहे ना हे ?।

स्मिता : चहा घे -- गार होईल ! (क्षणभराने --) ते विचार आणि ते वातावरण या देशात कधीच अंमलात आले नाहीत हाच खरा प्रश्न आहे !

भास्कर : एक्झॅक्टली ! माझाही तोच आहे प्रॉब्लेम । समजून घे !

स्मिता : मरता मरता व्यभिचारी म्हणवून घ्यायचा हा सगळा प्रकार होणार आहे ! नाही म्हटलं तरी अपराधी भाव आहेतच मनात पण आता शिवाय कदाचित हेमंतच्या नजरेतला तिरस्कारही सहन करावा लागेल --

भास्कर : आपल्या पुरोगामीपणाचा प्रत्यक्ष जगण्यात आपण थोडा तरी उपयोग केला पाहिजे -- परिस्थितीनुरूप --

स्मिता : तू तुझी संपत्ती पक्षकार्याला देऊन टाक मग -- वारस कशाला शोधत बसतोस --

भास्कर : तो मात्र गोंधळ आहे खरा -- कुठं पुरोगामी विचार वापरायचे आणि कुठं इथली परिस्थिती मान्य करायची -- याच्यात मतभेद होत राहणार -- आणि गोंधळही ! --

स्मिता : आणि शेवटी तुझ्याबद्दल सहानुभूती हाच तुला तोडगा हवाय --

भास्कर या सगळया प्रकारात तुझं सहकार्य मिळवणं हाच पहिला टप्पा होता -- त्यामुळं वेळ वाया न घालवता आधी तुझ्याशी बोलून घेणं महत्त्वाचं होतं --

स्मिता : आणि माझ्याही मनात असाही एक विचार येतोय की मनात अपराधी भाव घेऊन मरण्यापेक्षा सरळ मोकळया कबुलीचे परिणाम भोगून मरावं -- प्रतारणा नकोच --

भास्कर : त्यासाठीही ही संधी आहे आणि निमित्त आहे --

स्मिता : (क्षणभराने --) युरोपात काही ठिकाणी समाजातल्या कमकुवत घटकांच्या प्रतिनिधींनी सभापतींच्या डाव्या हाताला बसायची पध्दत होती, त्यामुळंच त्यांना 'डावे ' म्हणायची पध्दत पडली -- आपण मात्र नैतिकदृष्ट्या कमकुवत घटकांचे प्रतिनिधी झालो असं होऊ नये म्हणजे झालं !

भास्कर : पारंपरिक नैतिकता आपण मनापासून मानतो कुठे ?

स्मिता : अपराधी भाव मनात न येता जर ती कृती घडली नसेल तर आपण ती नैतिकता स्वीकारतो हाच त्याचा अर्थ !

भास्कर : गोंधळाशिवाय आणि पूर्ण समजुतीनं जगता येईल का हा तत्त्वज्ञानाच्या किंवा अध्यात्माच्या क्षेत्रातला प्रश्न आहे ! आपल्याला कोणतेच गूढ मार्ग मान्य नाहीत ! आज आणि इथे भौतिक स्तरावर काय ते घडायला हवंय !

स्मिता : वैचारिक पध्दतीनं आणि गोंधळाशिवाय !

भास्कर: होय, वैचारिक पध्दतीनं आणि गोंधळाशिवायच ! (शांतता.)

स्मिता : (क्षणभराने --) तुला भेटून आनंद होईल हेमंतला !

भास्कर पारंपरिक विचारानं वाटणाऱ्या अपमानामुळं -- किंवा विश्वासघातामुळं -- तो माझ्या मैत्रीचा आनंद घालवायला तयार होईल का -- हेच आता बघायचं आहे !

स्मिता : आणि माझ्या जुन्या, मुरलेल्या प्रेमाचा आनंद ! त्या बाबतीतली मधली ही सगळी वर्षं कशी नाकारणार तो ? अज्ञानामुळं आनंदच घेत आलाय तो माझ्या सहवासाचा ! माझ्या स्वैपाकपाण्याचा !

भास्कर : भावनिक आसक्ती, मालकी हक्काची भावना या गोष्टी फक्त स्त्रीचंच नुकसान करतात असं नाही -- पुरुषाचंही करतात -- हे सगळं नाकारणारी समाजरचना कुठं, कधी अस्तित्वात येईल, कोण जाणे !

स्मिता : त्याला सांगावं याला माझीही मान्यता आहे -- पण सांगायचं काम तुझं तू कर --

भास्कर : माझं मी ?

स्मिता : माझा चेहरा अपराधी होईलच की ! बोलणंच ते ! (आता काही क्षण प्रकाश जरा मंद होतो. संगीत. त्यांचे काही बोलणे चालू आहे. काही वेळ गेल्याचे सूचित व्हावे. नंतर --)

भास्कर : या सगळया बोलण्याचा थोडक्यात सारांश सांगू का ? -- तो असा -- चाळीस वर्षांपूर्वीच्या एखाद्या गोष्टीवर आता चिडण्यातला निरर्थकपणा आणि त्यासाठी सध्याचे सवयीचे स्वार्थ घालवून बसण्यातला मूर्खपणा -- याच दोन गोष्टींचं हेमंतला महत्त्व वाटेल ! शिवाय या दिशेनं त्याला पुरोगामी विचार उपयोगी पडतीलच !

स्मिता : बघू ! मी जरा आता स्वैपाकाचं बघते, तू बस वाचत काहीतरी -- तिथली टेबलावरची पुस्तकं बघ --

भास्कर : ठीक आहे, ठीक आहे, जा तू -- (ती जाते, तो उठतो, टेबलावरची पुस्तके पाहतो. मघाचे पुस्तक उचलतो.) ' क्रांतीकडे प्रवास ' -- बघू -- (येऊन वाचत बसतो. इथे हे दृश्य संपते. पुढच्या दृश्यात हेमंत घरी आलेला असून तो घरच्या कपड्यांत आहे. अर्थातच पंचाहत्तरचा. आतून एक दारूची बाटली आणि ग्लासेस घेऊन येतो.)

हेमंत क्वचितच कधीतरी घेण्यासाठी ठेवलेली आहे ही ! आता वयाचा विचार करून उत्तम क्वॉलिटीची आहे ! तू आलायस म्हणून आज घेऊ दोनदोन पेग ! आनंद करू !

भास्कर : छान, छान ! (स्वत:शीच --) च्यायला, मी आलोय कशासाठी आणि हा साजरं करतोय माझं येणं !

(उघड --) पूर्वी आपण म्हणायचोच की धर्म ही माणसाची अफू आहे आणि दारू ही माणसाची दारूच आहे ! (हसतात.) स्मिता म्हणत होती, तू काही लिहीत नाहीस हल्ली !

हेमंत : अपेक्षाभंग झाला रे सगळा ! सामाजिक बदलाची निकड जाणवणारा, त्यासाठी आवश्यक ते राजकीय प्रक्रियेचं भान असणारा आणि त्या दिशेनं सदोदित कार्यरत असलेला असा ताकदवान नाटककार आलाच नाही मराठीत ! घरगुती भावभावना हाताळत बसणारेच फार ! किरकोळ काही बरे म्हणता येतील असे झाले प्रयत्न, पण नाहीच ते !

भास्कर : असं का झालं असावं ? आपण त्या वेळी एका प्रश्नावर चर्चा करायचो -- सामाजिक परिस्थिती जर माणसाचं मन घडवत असेल तर ती परिस्थिती बदलावी असं वाटण्याचं स्वातंत्र्य मनात कुठून येतं ?

हेमंत : हा प्रश्नच आपण क्रांतीविरोधी ठरवला होता शेवटी !

भास्कर : आपल्या विचारसरणीला सोयीस्कर तात्त्विक बोलणं आपल्याला मान्य होतं पण तात्त्विक वाद आपल्याला मान्य नव्हते ! मला वाटतं अजूनही ते चालणारच नाहीत ! कारण असले वाद हे जनरली अध्यात्मिक बोगसगिरीचा क्षेत्रातले असतात !

हेमंत : आता हे एकवीसावं शतक ! मला तर निराशाच वाटतेय ! हा समाज वर्गविग्रहाच्या नाशासाठी कटिबध्द होईल कधीतरी -- ही कल्पनाही दुरावत चाललीय ! हे अटळपणे घडेल असा आपला विश्वास होता ! (ग्लासेस वाटत --) घे !

भास्कर : (ग्लास घेऊन --) चीअर्स फॉर लेफ्टिस्ट मूव्हमेंट !

हेमंत : चीअर्स ! (क्षणभराने --) मला तर कधीकधी अशी शंका येते की इथल्या कलाक्षेत्राचं आपण नुकसान केलं की काय -- आपणच असं नव्हे -- मूल्यमापनाच्या एकूणच प्रक्रियेवर -- पुरस्कारप्रदानावर -- कलाकारांना प्रसिध्दी मिळण्यावर -- एकूणच -- डाव्यांचा प्रभाव होता ! उभरत्या पिढीला मिसगाईड करत होतो का आपण ? तसं नसेल तर इतक्या वर्षांत एकही प्रभावी नाटककार का होऊ नये असा ?

भास्कर : मला अशी शंका येत नाही -- आजही मला आपलं बरोबरच वाटतं ! समाजच स्वतंत्र नसेल, पिळला जात असेल, पंधरा पंधरा तास काम करत असेल तर माणसाचं जगणं नव्हेच ते ! अशा वातावरणात संस्कृतीच्या गप्पा व्यर्थच आहेत !

हेमंत : मला सुरुवातीला शंका यायची की डाव्या विचारसरणीच्या आदर्श परिस्थितीत कलाकृती निर्माणच होणार नाहीत कारण स्वार्थ नाही, संघर्ष नाहीत, प्रश्न नाहीत ! पण नंतर मी मान्य करायला लागलो की कुठल्याही परिस्थितीत माणसाचे अहंकार, मानापमान, ईर्षा हे राहतीलच ! म्हणजे कलाकृतींना मटेरियल मिळत राहीलच !

भास्कर : हं -- (स्वत:शी --) च्यायला, हा जर अहंकार, मानापमान मान्य करून बोलणार असेल तर याच्यातल्या पुरोगामीपणाला कितपत आवाहन करता येईल ? (उघड --) पण डावी विचारसरणीच पुरोगामी असते -- हितकारक असते हे नक्की !

हेमंत : त्याच्यात शंकाच नाही -- त्याच्यात शंकाच नाही -- आण तुझा ग्लास -- (भास्कर रिकामा ग्लास देतो. हेमंत दोन्ही ग्लास भरतो. एकेक घेतात.) तू भेटलास ! मस्त वाटलं ! (क्षणभराने --) मला तर कधीकधी असंही वाटलं होतं की विचारसरणी वेगळी असणं आणि वेगळयाच परिस्थितीत जगावं लागणं हाच का नाही होऊ शकत नाटकाचा विषय ? नुसती सुखदु:खांची नक्षीकामं झाली आपल्याकडे ! अशा खोलातल्या प्रश्नांना कुणी भिडलंच नाही ! (इथे स्मिता येते.)

स्मिता : स्वैपाक तयार आहे -- वय समजून प्या -- जास्त नको --

हेमंत : दोनच पेग फक्त -- हा शेवटचाच चाललाय --

भास्कर : जास्तीत जास्त म्हणजे अजून एखादा रे --

हेंमंत : (स्मिताला --) तुला ?

स्मिता : तिसरा ग्लास कुणासाठी आहे मग ?

हेमंत : अरे, हो हो, सॉरी -- (ग्लास भरून स्मिताला देतो.)

भास्कर : ये हुई ना बात !

स्मिता : चीअर्स ! आणि हेमंत, भास्कर आहे घटस्फोटित -- एकटा ! पूर्वीसारखा वाद नको घालूस त्याच्याबरोबर ! जे का रंजले गांजले ! सहानुभूती ठेव !

हेमंत : होय गं !

भास्कर : (स्वत:शीच --) च्यायला, जणू ही त्या गावचीच नाही ! मुख्य विषय काय आहे हे माहीतच नाही जणू हिला !

हेमंत : दे सोडून तू तिकडचं सगळं -- इकडे येऊन राहा आमच्याबरोबर -- मस्त मजेत राहू --

भास्कर : हे तर फारच छान ! बघू, कसं कसं जमतंय ते --

हेमंत : जरूर जमेल -- तू ठरव म्हणजे झालं --

स्मिता : कामात मदत करावी लागेल पण -- हेमंत करतो --

हेमंत : डाव्यांना हे सांगायची गरज नाही --

भास्कर : त्यावेळीही आपण खूप हिरीरीन वाचायचो -- चर्चा करायचो -- स्त्रियांना समानता मिळण्यासाठी रशियात जे प्रयत्न झाले त्यातल्या एका बाबतीतला प्रश्न मला अजूनही अनुत्तरीतच वाटतो --

हेमंत : कुठला प्रश्न ?

भास्कर : आता, लग्न नोंदवायची गरज नाही -- स्त्रीपुरुष पतिपत्नी म्हणून एकत्र राहा -- दोघांपैकी एकालाही

वाटलं तरी घटस्फोट घ्या -- त्यालाही कायद्याची आडकाठी नाही -- हे सगळं ठीक -- पण त्यात एक वाक्य असं आहे की आपण पतिपत्नी म्हणून एकत्र राहातोय असं त्या दोघांना वाटलं म्हणजे पुरे -- आपण व्यभिचार करतोय असं वाटू नये !

हेमंत : बरोबर आहे ना -- फ्री सेक्सचा पुरस्कार नव्हताच तो !

भास्कर : फ्री सेक्स नसू दे -- पण, अनेक संबंधांना स्वातंत्र्य आहे म्हटल्यावर ' व्यभिचार ' ओळखायचा कसा ?

हेमंत : सरळ आहे -- ते पतिपत्नी म्हणून आहेत तोपर्यंत प्रतारणा करायची नाही --

भास्कर : म्हणजे मालकी हक्काचीच नैतिकता ना ! 'व्यभिचार ' हा शब्द माणसाला अपराधी वाटण्याशी संबंधित आहे ! तो पारंपरिकतेलाच बढावा देणारा शब्द आहे !

हेमंत : बेधुंदपणे सुखोपभोगांच्या मागे लागणं ही भांडवलवादाची खासीयत आहे -- डाव्या विचारसरणीची नाही !

भास्कर : समज ' व्यभिचारी ' वाटलं तरी सांगेल का तसं कुठलाही माणूस ? हा विश्वास कुचकामी नाही का ? आणि प्रयोग फसलेच ना ते ? स्वैराचारच झाला ! माझं म्हणणं फक्त बलात्काराला बंदी ठीक आहे ! बाकीचं बोलण्यात काही अर्थच नाही !

हेमंत : म्हणजे ' व्यभिचार ' हा शब्द भाषेत असायचीही गरज नाही असं एकूण तुझं म्हणणं !

भास्कर : तो शब्द वापरण्यात डाव्या विचारसरणीचा गोंधळ उघडा पडतो ! त्या शब्दावर वाद घालत गेलं तर सोपं जाणार नाही !

हेमंत : आपण तिघं आणि तुझी बायको --

भास्कर : मेधा --

हेमंत : हं, मेधा -- छान ग्रुप होता आपला -- एकत्र जमलो की मस्त इंटेलिजन्ट चर्चा, वाद -- दारू, जेवण --

स्मिता : खरंच --

भास्कर आपण, काहीही असो, कमकुवत घटकांच्या बाजूचे राहिलो -- सहानुभूती बाळगली --

हेमंत : नि:संशय --

भास्कर तर माझं म्हणणं काय आहे की ' व्यभिचार ' हा शब्द घेऊ -- शेवटी काय आहे, सामाजिक परिस्थितीच घडवणार आहे मन -- समजा अशा मनाला स्वत:ची एक कृती 'व्यभिचार'च वाटली तर आपण काय म्हणू ?

हेमंत : आयला, ग्रेट ! पारंपरिक नीतीमत्तेचाच होईल तो प्रॉब्लेम !

स्मिता : मला प्रश्नच कळला नाही --

भास्कर एखाद्या व्यक्तीला 'व्यभिचार' वाटणं हे महत्त्वाचं आहे का की 'व्यभिचार ' असा काही नसतोच ? -- हा प्रश्न !

हेमंत : आयला, ग्रेट ! एक निखळ भौतिक आव्हान !

भास्कर : अजून एक पेग घ्यायचा आहे -- शेवटचा ! हा घे ग्लास -- तुझाही भर -- सत्याच्या जवळ जायला

त्याचा उपयोग होईल -- आणि आपलं वय लक्षात घेता आता आपण लौकर सत्य गाठलं पाहिजे -- क्रांती होवो न होवो --

हेमंत : तू तर बोलायलाच लागलायस सत्य -- बोल -- अजून बोल -- आण ! (त्याचा ग्लास घेतो, स्वत:चाही संपवतो. दोन्ही भरतो. स्मिता स्वत:चा संपवून आणखी एक मागते. ग्लासेस देतो.)

स्मिता : माझा हाच शेवटचा हं !

भास्कर : आमचाही ! पण आमचा तिसरा आहे, तुझा दुसरा, एवढंच ! नाहीतरी समानता आलेलीच नाही !

स्मिता : तुम्हाला जेवायला वाढायचा आनंद हा माझा तिसरा पेग असणार आहे !

भास्कर : ह्यॅ ! ट्रॅडिशनल बोलू नकोस !

स्मिता : बरं, आनंदाशिवाय वाढेन ! मला दोनच पुरेत !

हेमंत : (तिसरा पेग घटाघटा पिऊन संपवून --) बरं, ते जाऊं दे सगळं ! उगीच स्टेप बाय स्टेप चर्चा नको -- तुझं काय म्हणणं ते सांगून टाक !

भास्कर उलट मी तुझे विचार जाणून घेतोय --

हेमंत : या असल्या हुशारीनं आपण हर्ट का होत नाही तर आपले विचार एका दिशेनं जातात म्हणून !

भास्कर : अर्थातच !

स्मिता : डाव्या विचारसरणीच्या आदर्श अवस्थेत अशीच फक्त तपशीलांबद्दल चर्चा, संघर्ष शक्य असतो ! चांगलं काय हे एकमतानं समजलेलंच असतं ! आधीच !

हेमंत : काही काही वेळेला ना, असली वाक्यं ऐकली की आपणच आपली चेष्टा करतोय की काय असं वाटतं मला --

भास्कर : तुझ्या आकलनातच फरक पडलाय ? काळाच्या ओघात ?

हेमंत : नाही, तसं नाही वाटत, पण निराशा येते -- खरंच !

स्मिता : खरं तर आपल्या विचारसरणीनं एकूणच, मानवजातीचंच कल्याण होईल, संघर्ष, युध्दं संपतील, सांस्कृतिक संपन्नता येईल -- हे सगळं इतकं स्पष्ट असताना का नाही घडत ते ? आनंद नकोय का माणसांना ?

हेमंत : आपलं न पटणारे खूप लोक आहेत एवढाच त्याचा अर्थ !

भास्कर : मला हे आवडतं तुझं ! तू वस्तुस्थितीला वाव देतोस ! हेकटपणा करत नाहीस !

स्मिता : हेकटपणा हवा खरं तर ! स्वातंत्र्याबद्दल ! निष्पापपणाबद्दल !

भास्कर : मानावं लागेल पण, रशियात त्यांनी सेक्सच्या क्षेत्रातही प्रयोग करून पाहिले ! कुटुंब हे युनिट वेगळं धरलं की एकूण सामाजिक क्रांतीला ते अडथळयाचं किंवा विरोधाचं होतं हे पटल्यावर त्या अंगानं प्रयोगच केले ! आख्ख्या देशाच्या लेव्हलवर !

हेमंत : लग्न, घटस्फोट यांतले त्यांचे प्रयोग -- कसंतरी एकत्रितपणे आयुष्य रेटणे किंवा व्यभिचार यांचं उच्चाटनच करू शकणारे होते ! ते विचार तिथंही पचले नाहीत लोकांना हे दुर्दैव !

भास्कर : ते विचार यशस्वी व्हायला हवे होते असं खरंच वाटतं तुला ? जगभर पसरू शकले असते ते विचार ?

हेमंत : भौतिक जगात बदल घडवून आणायला विचारांशिवाय काही साधन नाही आणि कितीही आदर्श विचार असले तरी परंपरा, स्वार्थ, सुखलोलुपता यांचे अडथळे असतातच !

भास्कर : त्यांचं वर्गविग्रहाचं तत्त्वज्ञान यशस्वी झालं पण नेते, संघटक, व्यवस्थापक यांचा वेगळा वर्ग तयार झाला ! म्हणजे मन हे आत्मकेंद्रीच राहणार असं समजावं का काय ?

हेमंत : काही चांगले बदल घडत असतात त्यामुळं आशाही वाटते ! उदाहरणार्थ अस्पृश्यता गेलेली आहे असं म्हणता येईल ! जातीभेद गेलेले नसले तरी !

भास्कर : त्या पध्दतीनं स्त्रीपुरुष संबंधांत कोणते बदल होऊ शकतील ?

हेमंत : एक साधी गोष्ट तर होऊ शकेल -- स्त्री जर पुरुषाच्या काही चुका -- नैतिक म्हणतोय मी -- माफ करू शकत असेल तर पुरुषाला तिची एखादी तरी चूक माफ करता यावी !

भास्कर : व्हेरी गुड ! तोच आहे मुख्य विषय ! आजचा !

हेमंत : म्हणजे ?

स्मिता : मलाही प्रतारणेचं ओझं नकोय मरताना !

भास्कर : तुझ्या अनुपस्थितीत चार दिवस मी तुझ्या घरी राहिलो होतो ! तेव्हा घडलं ते ! म्हटलं तर चूक ! तुझा धाकटा -- विनय हा माझा आहे ! असं ही म्हणते !

हेमंत : (चकित. क्षणभराने --) इतक्या वर्षांनी !

स्मिता : हे कधीतरी बोललं जायलाच हवं होतं !

भास्कर : बोलायचं माझं कारण वेगळं आहे --

स्मिता : मला त्या कारणात इंटरेस्ट नाही पण बोलायला अर्थातच माझी संमती आहे --

हेमंत : (क्षणभराने --) ओके ! शक्यही असेल ! पण आता काय ! इतक्या वर्षांनंतर ! ?

भास्कर : मला एक सांग -- ही शक्यता ऐकल्यानंतर तुला सावरायला वेळ हवा आहे का ?

हेमंत : त्या वेळी लागला असता -- आताही थोडा धक्का आहेच ! पण कोलमडत वगैरे नाहीय मी !

स्मिता : तेवढी एकच -- म्हटलं तर चूक -- घडलीय --

हेमंत : एवढ्या वर्षांनंतर अचानक अंतरच तयार होतंय हे स्मिता आपल्यात -- मला त्याची गरज नाही वाटत -- तू -- म्हणजे एवढी वर्षं ही अपराधी भावना वागवलीस मनात ? म्हणजे हे अंतर होतंच आपल्यात ! कळलं नाही मला !

भास्कर : एकूणात तुम्हा दोघांत समजूत आणि क्लॅरिटी प्रस्थापित होण्याची प्रक्रिया घडू शकेल हे स्पष्ट आहे. माझा प्रश्न वेगळा आहे --

हेमंत : समजुतीची प्रक्रिया वगैरे नाही -- इट इज ऑल गॉन -- मला त्यात विचार कर - करून ॲडजस्ट होण्याचा प्रयत्न करायचीही गरज वाटत नाही !

स्मिता : हाच समजूतदारपणा माझ्यातही यायला हवाय ! पण आता मला वाटतं तो येऊ शकेल !

हेमंत : येईल ! विसर ते ! याच्या आधीही आपण मरू शकलो असतो -- जिवंत आहोत म्हणून हा विषय आहे समोर ! मृत्यूनंतर माणसाच्या व्यक्तिमत्वाचीही -- त्याचे अनुभव, विचार, भावना, राग, लोभ -- सगळयांची राख होते -- याबद्दल मला शंका नाही ! शरीर नाही, मन नाही ! शरीर खलास, सगळं खलास !

भास्कर : म्हणजे एक मोठाच टप्पा पार पडतोय हा !

स्मिता : मला वाटतं, आता बाकीची काही गरज नाही, एवढं बास !

भास्कर : म्हणजे ? बोललो मी ! कशासाठी ?

हेमंत : तसं नाही -- तुला काय म्हणायचंय ?

भास्कर : स्मिताशी बोललोय मी -- माझा घटस्फोट झालेला आहे -- बायको आणि मुलं यांचे आणि माझे आता संबंधही नाहीत -- इट इज ऑल ओव्हर -- तर माझी सुमारे सत्तर लाखांची मालमत्ता मला विनयच्या नावे करायची आहे -- जर खरंच तो माझा असेल तर --

हेमंत : तुझा नसेल तर ?

भास्कर : असण्याचीच शक्यता जास्त आहे !

हेमंत : बरं मग ?

भास्कर : तर डीएनए टेस्ट करून निश्चित करावं असं वाटतंय !

हेमंत : म्हणजे निश्चित असेल तरच तुला हे करायचंय !

भास्कर : आपले विचार काहीही असले तरी जगतोय आपण इथल्या परिस्थितीत ! हे म्हणजे विनयबद्दलचं सत्य विनयला कळायची मला गरज वाटत नाही, फक्त मला कळलं की बास !

हेमंत : फक्त तुझ्या मनात ही खात्रीशीर फॅक्ट तयार व्हायला हवीय ! आपल्या तिघांखेरीज कुणाला कळणारही नाहीय !

भास्कर : करेक्ट !

हेमंत : कशाला हा मानसिक भिकारडेपणा ? त्याच्या नावे कर आणि मोकळा हो ! आणि आमचाही विचार कर ना ! गूढच राहू दे ते !

भास्कर : तसं नसेल तर -- खोटं कशाला बोलु -- पक्षकार्याला द्यायच्या विचारात आहे -- पण तसं असेल तर त्याचा न्याय्य फायदा व्हावा असं वाटतं -- तू अडवू नकोस --

हेमंत : आता इथून पुढे जे बोलणं होईल ते -- ते कसं असेल ? आपापले अहंकार रेटणारं ! आम्ही काय म्हणून तुझ्या या मागणीला तयार व्हावं ?

भास्कर तुमच्या दोघांत क्लॅरिटी होणारच आहे -- आणखी कुणाला हे कळणारही नाहीय -- तुमच्याच मुलाचा फायदा होणार आहे --

हेमंत : च्यायला, आपण चर्चा काय केल्या आणि बोलतोयस काय तू हे !

स्मिता : मलाही वाटतं, ठीक आहे, त्याची मागणी मान्य करावी ! त्यामुळं कुठंच, काहीच फरक पडणार नाहीय ! विनयलाही कळू नये याची काळजी फक्त घ्यायची !

हेमंत : मुळात कुणाला काही कमी नाहीय ! विनयलाही !

भास्कर : बाकीचं जाऊं दे ! माझे गुण, दोष, विचार, कमकुवतपणा वगैरे वगैरे सगळं लक्षात घेऊन माझ्या प्रश्नावर काय करायचं तेवढंच बघा !

हेमंत : का ? माझा प्रश्न नाही ? स्मिताचा नाही ?

भास्कर : कदाचित मी जास्त कमकुवत घटक आहे !

स्मिता : आणि मीही ! मला अंदाजे -- एखाद्या कृतीची माफी नकोय -- त्या कृतीच्या परिणामासह माफी हवीय !

हेमंत : माफी म्हटलं की आपण त्याच पारंपरिक वैचारिकतेत अडकतो !

स्मिता : मलाही गूढ -- शिल्लक राह्यला नकोय काही !

हेमंत : ओके ! पण माझा आणखी एक मुद्दा आहे !

भास्कर : बोल ना !

हेमंत : मी कमवलेली, माझी स्वत:ची सुमारे दोन कोटींची किंवा जरा जास्तच मालमत्ता आहे ! दोन्ही मुलांना निम्मीनिम्मी द्यायचा माझा विचार आहे ! मुलांना त्याची गरज नसली तरीही ! ही सगळी मालमत्ता पक्षकार्याला द्यायचा माझाही विचार नाही !

भास्कर ठीक आहे ना ! विनयला माझे सत्तर लाख जास्त मिळतील ! काय फरक पडतोय !

हेमंत : पण तू जी म्हणतोयस ती क्लॅरिटी समजा झाली -- तो तुझाच आहे, असं ठरलं -- तरीही मी निम्मेनिम्मे हेच तत्त्व धरून राहू ? कशाला ? मी मग माझी सगळी मालमत्ता विश्वासला देईन -- विनयला मिळू देत तुझे सत्तर लाख ! आणि माझ्याकडून त्याला मिळणारा वाटा जास्त असणार आहे हे लक्षात घे !

भास्कर : त्यांना गरज नाहीच आहे हा आपण पाया धरू आणि मालमत्तेतला कमीजास्तपणा विसरून जाऊ !

हेमंत : थोडक्यात म्हणजे सगळं तुला फेव्हरेबल, तुझ्या म्हणण्याप्रमाणे करत जाऊ !

भास्कर : आपण जे विचार बाळगले ते बाळगण्यात आपण प्रामाणिक होतो आणि आपण त्याहून वेगळं वागलो याचा अर्थ तो विचारांतला प्रामाणिकपणा खोटा होता असं नाही -- हे सत्य अबाधित राहण्याची गरज आपल्याला सगळयांनाच आहे !

हेमंत : समाजपरिस्थितीप्रमाणे मन घडून मन आणि शरीर परस्पर वागत राहिले असते तर हे प्रश्न आले नसते ! कदाचित तसंच घडतही असेल पण आपल्याला निवडीचं स्वातंत्र्य आहे असंही आपण मानतो !

भास्कर : आता सगळयांच्या पोझिशन्स समोर आलेल्या आहेत ! याला नियंत्रित करणारी कोणतीही बाह्य शक्ती नाही ! फक्त आपण तिघं ! आणि तेच फायनल !

स्मिता : भौतिक सत्य महत्त्वाचं ! त्याला टाळायचं नाही ! ते कळूनही काय ते घडावं ! मृत्यू फार लांब नाही !

हेमंत : म्हणजे विनयचं नुकसान होणार ! कारण, विनयबाबतच्या प्रेमानं हे सगळं चाललं असेल तर त्याच्याबद्दलचं सत्य आपल्या तिघांसमोर का असेना उघड होण्यात त्याचा फायदा आहे की उघड न होण्यात -- हा प्रश्न विचारात घ्यायला नको ? तुम्ही एक चुकलात ! हे सत्य तुम्हा दोघांपुरतंच राह्यला पाहिजे होतं ! मला यात सामील न करता तुम्ही जमवायला हवं होतं !

भास्कर : नाहीतरी सगळं नष्टच होणार आहे तर मग दुर्लक्षच कर ना तू या गोष्टींकडे ! शरीर खलास -- सगळं खलास ! अं?!

स्मिता : अशा -- हेमंतला सामील न करण्याला मी तयार नसते झाले !

भास्कर : मला आता एकच चांगला पर्याय दिसतो. सत्य शोधून काढायचं. ते जर माझ्या अपेक्षेप्रमाणे असेल तर विनयला माझी प्रॉपर्टी आणि थोरल्याला -- विश्वासला -- तुझी प्रॉपर्टी -- असं करू ! योग्यही होईल ते ! आपल्या दोघांच्याही दृष्टीनं ! कमीजास्तचा त्यांना काही फरक पडत नाही !

हेमंत : आणि मी असं का वागलो -- त्याला का वगळलं -- याबद्दल विनयनं काय समजावं ?

स्मिता : जाऊं द्या मग -- हा विषयच नको आता -- भास्कर, तू तुझी प्रॉपर्टी पक्षाला देऊन टाक -- आमचं इकडे काही डिस्टर्ब करण्यात काही अर्थ नाही --

हेमंत : आपल्याला एकच विचारसरणी जरी पटत असली ना तरी आपली मनं घडवणारी परिस्थिती आणि शरीरं वेगवेगळीच असणार आहेत ! यातून एकाच समजुतीवर आपण पोचणं शक्य नाही ! म्हणूनच ही विचारसरणी अंमलात आली तरी संघर्ष थांबले असं होणारच नाही ! आणि इथं तर या विचारसरणीची परिस्थितीही नाही ! समाजाच्या एकूण धारणा, कायदे वेगळेच आहेत !

स्मिता : मला वाटतं -- हेमंत मानून चालायला तयार आहे ना की विनय त्याचा आहे -- तसंच भास्करनंही विनय त्याचा आहे असं मानून चालावं ! प्रश्नच नको ! हे सगळं बोलणं आपण विसरून जाऊ !

हेमंत : भास्कर, ॲब्सर्ड थिएटरमधले इकडचे तिकडचे सामाजिक तुकडे काढून आपण बोलत बसलो -- कारण ते जगन्मान्य थिएटर नाकारणं शक्यच नव्हतं -- पण आपल्याला ॲब्सर्डिटी कळली नाही हेच खरं ! आता ती कळायची संधी वाटतेय मला ही ! विचार -- या साधनाचाच पराभव !

भास्कर : आयनेस्को म्हणत होता -- जगात दोनच प्रकारची माणसं असतात -- एक म्हणजे अध्यात्मिक स्तरावर असमाधानी -- आणि दुसरी म्हणजे उरलेली -- गधडी ! -- हे आपल्याला पटणारं नव्हतं !

हेमंत :	मी आता तुला या सगळयातून निघणारा एक म्हटलं तर सर्वोत्तम पर्याय सांगतो. स्मिता म्हणते तेच ! तुम्ही दोघं इतकं म्हणत असूनही मी विनयला माझाच मानून चालायला तयार आहे. तुम्हाला दोघांना तर जवळजवळ खात्रीच असल्यानं तूही तो तुझाच आहे असं धरून चाल. दोघांनाही समसमान न्याय आणि काहीही डिस्टर्ब करायचा प्रश्नच नाही ! विनयचा फायदा होईल तो होऊ दे ! (क्षणभराने --) आणि याच्याहून भारी म्हणजे -- (क्षणभराने --) तो तुझा नाहीच असंच धरून चाल ना तू ! -- (शांतता.)

भास्कर : आपण डावे असल्यामुळं या विषयावर बोलायची तरी हिंमत आहे आपल्यात ! पण एक लक्षात येतंय -- वैचारिक पध्दतीनं फाटे खूप फुटतात आणि सगळयांची एक समजूत असं छान, स्मूथ काही होऊ शकत नाही !

हेमंत :	ॲब्सर्डिटी रे !

भास्कर : थोडक्यात म्हणजे सत्य शोधाची गरज नाही !

हेमंत :	करेक्ट !

स्मिता :	(उठत --) सापडला शेवटी निर्णय ! आणि चांगला सापडला ! चला, आत या ! पानं मांडतेय ! (हळूहळू आत जाते.)

हेमंत :	(ती गेल्यावर --) एकूण आपल्या वागण्याचा विचार करता, तुला आणखी एक पर्याय सांगतो -- दिल्लीला जाऊन लाल किल्ल्यावर उभा राहा -- आणि तिथून उधळत राहा नोटा -- अशा -- (ॲक्शन करतो.) चल -- (तो आत जातो.)

भास्कर : आत्तापर्यंत मी शहाणपणानं जगलोय -- आता मरता मरता वेडा कशाला होऊ ? -- बघू --

(हळूहळू पडदा पडत जातो...)

--- 000 ---

सूचना -- सर्व हक्क लेखकाचे स्वाधीन. प्रयोगापूर्वी लेखी अनुमती घेणे आवश्यक आहे.

पत्ता --	चं.प्र.देशपांडे,

३, स्नेहदीप अपा.

चिंतामणीनगर,

सहकारनगर नं.२,

पुणे -- ४११००९

फोन : २४२२ ७८४७. / २४२२७८४८. / ९३७१००५७७३.